

Papp István: Levélféle Kiss Jenőhöz*

Kedves Jenő! Drága Barátom!

Néhány hete jártam a sírodnál. Szépen gondozott, virágos sír. Látszik rajta, hogy szeretteid viszontszerettek és máig szeretnek. Sírköveden csak ennyi áll: Kiss Jenő 1933-2003. Ez az egyszerűség illik Hozzád. Mindig viszolyogtál a fakszniktól. Nincs fölírva, hogy fontos posztok betöltője, hogy főigazgató, hogy Pro Urbe-díjas, hogy kormánykitüntetett, hogy hű férj, szerető családapa, hogy kiváló könyvtáros, hogy ez meg az. Te talán megelégedtél volna egy FUIT-tal, miként Horváth Jakab fiskális úr. Ha rajtam állna, egy szóval mégis kiegészíteném: Amicus fuit. Jenő, elhivatott barát voltál.

A barátság számodra nem szent dolog volt, hanem a mindennapok tennivalója. A pénzszerűben lévő barátoknak Te biztosabb forrás voltál, mint a zálogház. Ha kértek, adtál, legyen az kölcsön vagy villanyborotva, amelyet természetesen tönkretéve kaptál vissza. Kész voltál albérletet megosztani, rigolyákat elviselni, közös vállalkozásokba vágni. Ha jutott Neked valami, második gondolatod mindig az volt, hogyan részesedhetne belőle barátod is. Úgy érzem, barátaid között - s nem szűkölködtél barátokban - kitüntetett helyet foglalhattam el. Ahogyan Kovács Mária, férjezett Kiss Jenőné némi féltékenységgel elegy szelíd malíciával megjegyezte: "Jenő, Neked a Pistát kellett volna elvenned". Bizony, van is valami magja eme iróniának, ha az együtt eltöltött egyetemi és szakmai éveket, az intenzív közös élményeket, az ugyanazon a húron pendülő gondolkodást tekintem. S mindazokat a szavakat és tetteket, amelyeket csak hisztis házastárs engedhet meg magának, aki biztos partnere hűségében és megbocsátásában, megbízhatóságában és támogatásában. Jenő, a Te hátadon fát lehetett hasogatni, s én igencsak hasogattam is. Gondolom, másokkal együtt. Egész szép kis farakást lehetne fölhalmozni a Rajtad elhasogatott fából. Talán nem véletlenül idézted az egyik 1955-ös leveledben (1955. X. 4.) az orosz közmondást: Terp' kozak - ataman bud'es, azaz túrj, kozák, atamán leszel. Ha atamán nem is, de mintegy hétszáz ember pásztora igen, ami a túrni tudás képességét, a türelem erényét ugyancsak megkövetelte Tőled. Persze más erényekkel együtt.

Mindezek gyökerét Kemenesmihályfán, a falusi szabómester házában, családja körében kell keresni. Mostanában nagyképűen értékrendről fecsegnek, holott ami kell, az becsületes munka, iparkodás, józanság, a valóság tisztelete, szolid tervek és remények, szorgalom, egymáshoz való hűség és szeretet, és még sok más hasonló, régimódi tulajdonság és erény. (Például a katonacsizmák őrmesteri elismerést is kiváltó kisuvickolása. Ragyogott is a pár lábbeli, mint Salamoné. Én meg nolens-volens követtem példáját. Az akkori sárkefemet máig őrzöm.) Ezek jelölték ki az életpályát és erejük rajta is tartotta a nekivágót.

Kemenesmihályfa egyébként is a kerek világ megkülönböztetett helye. Senki se üljön föl annak a híresztelésnek, hogy a föld köldöke a görög Delphoiban, vagy a szicíliai Ennában, vagy akár a római fórumon lenne. Mesebeszéd! A föld közepe igenis Kemenesmihályfán van. Ott történt meg minden fontos dolog; ami nem ott történt, nem is fontos. Hiteles elbeszélésed szerint emberalakot öltött istenek és archetípusok járják a falu utcáját, mítoszok és példabeszédek kerengőznek szájról szájra, és minden helyzetnek, eseménynek van már megesett protoformája, ami eligazítást nyújt a jelen ügyeiben. Az a különleges körülmény, hogy valakinek az a szerencse jutott, hogy szülőföldje az umbelicus mundi, tulajdonképpen a kiválasztottságot, s az evvel járó felelősséget jelentette, ugye, Jenő? Ezt a terhet illő szerénységgel és odaadással viselted. Persze felbukkantak olyanok is melletted, akik azt állították, hogy a föld közepe Szabolcsban, vagy pláne Zalában található, bár az igazat

megvallva, ezt nem tudták Hozzád hasonló erővel, tapasztalati érvekkel és lehenyerlő bizonyítékokkal képviselni. Hiszen elég volt Veled csak rövid időt tölteni, hogy máris Kemenesalja bűvkörébe kerüljünk.

Itt üzte apád a tisztos ipart (vagy az ipar üzte őt?). Szabás közben is figyelte a világot, és az öltések fölött sandított hirtelen nőtt, nyugánál is nyugább fiára. Hagyta, hogy belemerüljön a Tolnai nagy képes világtörténelme köteteibe, s csak móddal vonta be a mesterség gyakorlásába. Így is mindig Neked volt a legszebben élre vasalt nadrágod, ügyesen bántál a túvel és a cérnával, s tudtál jó szabót választani. (Kellott is, mert termeted nem konfekcióra termett. Tréfa.) Apád szeme előtt azonban inkább Oxford távoli képe sejlett fel. Ide küldte volna tanulni szép reményekre jogosító, élénk eszű, a tudományok felé törekvő fiát. (Naponta lelkesen bicikliztél be a celldömölki iskolába, szép, csomós visszereket szerezve.) A végzet azonban másként végzett. (Eleg legyen a tréfából!) Maradt a celli polgári, majd gimnázium, végül a Balliol helyett az ELTE.

Apád reményeinek beteljesítéséhez megjelenésedben akkor jártál legközelebb, amikor jól szabott, kékeszürke, nagykockás, szavad szerint ultramodern sportzakódban (1957. IV. 17-i levél) meg a szürke, kifogástalan esésű nadrágodban igazi angol nyakigláb úrként lépdeltél át 1959-ben a moszkvai úttesten (a tilosban?). Ahogy én ezt akkor fényképen is megörökítettem. (Első külföldi utunk a nagy Szovjetunióba vezetett, hová máshová?) Úgy hiszem, zakód szivarzsebében akkor is ott lapult az a becsempészett szásrubeles, amelyet az utazás előtt illegálisan kerítettél. Természetesen nekem is egyet. Csakhogy én egy egész napot töltöttem azzal, hogy a drága kincset hová rejtsem ruházatomban, csomagomban. (Hadd ne soroljam fel a kipróbált és elvetett rejtekhelyeket.) Te pedig kajánul vigyorogva bedugtad a szivarzsebedbe. A szíved fölé. Vagy egy kicsit följebb? Balrább?

Ha Oxfordba nem is, de Cambridge-be eljutottál. Ha apád megérte volna! Fia nyelvet tanul a tudomány fellegrárában! Meg tapasztalatokat szerez. Minden könyvtár-szociológiai tanulmányánál többet mondott Neked szállásadónód felháborodott kiáltása, amikor azzal a jó hírrel akartad megörvendeztetni, hogy új könyvtár épül a városban: - "Az én pénzemből?! Tökéletesen megteszi a régi is!"

A nyelvekhez talán nem is a tudomány, mint inkább a kapcsolatteremtés lehetősége vonzott. Én nem ismertem olyan embert, akinek több - mit! feleannyi - barátja, ismerőse, kapcsolata, üzletfele lett volna, mint Neked. (Csak egyről olvastam, de az nem ember, hanem Nyúl.) Hiszen mindenkihez nyitott szemmel, füllel és szívvel közeledtél, mindenkinek megadtad az esélyt a kontaktusra. S az emberek éltek is a lehetőséggel, megérezték a bizalomelőleget, az őszinte érdeklődést, s megnyíltak Előtted. A legtöbbször mindjárt igénybe is vettek.

A nyelvtanulásra súlyt helyeztél. (Mekkorát? S hová? A főnevekre vagy az igékre? Netán a határozószókra?) Az iskola, az egyetem keveset adott e tekintetben, sokat kellett pótolnod. 1957-ben írtad (1957. III. 25-i levél) Zalaszentgrótra, ahol tétlen tespedésben teltek napjaim (alliteráció!): "Mióta ilyen közel lakom [az OSZK-hoz, ahol dolgoztál] és egyedül [nem kellett idődet lakótársadra áldoznod] rengeteget olvasok és tanulok. Egy hónap óta naponta foglalkozom az angollal, és mondhatom, elég szépen fejlődök. [Nocsak, Jenő, meg vagy Magaddal elégedve? Ez nem szokásod!] Németül is tanulok bent a munkahelyemen." A németben is szépen fejlődöttél. Mesélted, hogy amikor az 1980-as években Katsányi Sanyival¹ az NSZK-ban jártál, gyakran a Te hibás, de folyékony németeséged segített ki Benneteket. Ő ugyanis grammatikailag pontos fogalmazásra törekedett, ami meglehetősen időt vett igénybe. Mire a mondat megszületett, a tanulmányút közel véget ért.

De vissza az angolhoz. Amit tudok belőle, azt doktor Kövér Alajos OSB atya² mellett főként Neked köszönhetem. A '60-as évek végén vagyunk, Te a SZOT-ban, én a minisztériumban. Rábészéltél a klasszikus vak vezet világtalant módszer alkalmazására, s egy télen át hetenként

kétszer jártam Hozzád munka után angolt tanulni és -ítani. Sokra nem mentünk vele, de jelentkeztünk egy kétéves intenzív nyelvtanfolyamra. Én fellebbezéssel és miniszteriális protekcióval bekerültem, Te már nem erőltetted. A hálám az volt, hogy a New York-i Metben (nem az operahouse, a library) valamikor a '90-es években tartandó előadásod úgy-ahogy lefordítottam angolra. (Lehet, nem bántad volna, ha meg is írom az egyszerűség kedvéért, de azt már nem!) Az igazság az, hogy Magad is le tudtad volna fordítani. (S micsoda kéj, pirosceruzázni a szöveget!) A vatikáni könyvtár igazgatójával, aki melletted ült, mindenesetre nem volt kommunikációs problémád.

Ez az angol nyelv jó eszköze volt illegális tevékenységünknek. Ugyanis loptunk éjjel és loptunk nappal, loptunk mindenhol. (Hogy parafrázálják egy ma divatos fordulatot, amelyet Te már nem hallhattál.) Ha finomabb akarnék lenni (de mit finomkodjak egy baráti magánlevélben), Széchenyi-szindrómáról beszélnek. Vagyis a nemes gróf kimegy a művelt és haladott Nyugatra, körülnéz, összehasonlít, kétségbeesik, csempészik is, ha kell, hazajön és dolgozni kezd: átülteti, amit csak lehet. Azon összekaphatnánk, ki volt a fő tolvaj, de nem érdemes. Te tömörítettél velem Patricia Ainley és Barry Totterdell tanulmánygyűjteményét az állomány másfajta elrendezéséről.³ (1984-ben nem is sejtettem, mi vár rám egy év múlva.

Mindenesetre bölcsen nem engedtem ráírni nevem a kiadványra; Báthory Jancsi⁴ adta a nevét a tiszteletdíj felvételéhez.) Én beszéltelek rá az amerikai nagyvárosi könyvtárakban jól bevált közhasznú információs szolgálat megindítására. Te hoztad a három részre tagolt könyvtár eszméjét Güterslohól⁵, én magyarítottam a szomszédsági könyvtár gondolatát családi könyvtárra. Te irigyelted el Angliában a szépen jövedelmező videokölcsönzési bizniszt, én próbálgattam német és egyéb minták nyomán a központi ellátó szolgálatot talpra segíteni. És így tovább, és így tovább.

Úgy vélted azonban, ha ennyi mindent sikerült szereznünk a nemzetközi könyvtárügytől, illik valamit visszatéríteni is. Történelmi tanulmányaid alapján is arra jutottál, hogy a szomszéd országok könyvtáraival kell elsősorban kapcsolatokat építenünk. Te mozdítottad elő az ott működő nagykönyvtárak INTAMEL⁶-tagságát, a FSZEK szerény alagsori vendégszobáját főként az onnét érkező kollégáknak szántad. Szimbolikusnak is tekinthetjük, hogy az Általad rendezett két INTAMEL-konferencia mintegy keretbe foglalja működésed a FSZEK-ben. E rendezvényekkel egyébként - hogy szépen és komolykodva mondjam - a nemzetközi játéktérre helyezted a fővárosi könyvtárat, és egy kicsit a magyar könyvtárügyet. Egyéb nemzetközi ténykedésedről most helyhiány miatt nem ejtek több szót, csupán egyet: kevés magyar publikáció érte meg, hogy japánra is lefordítsák, mint a Te könyvecskédet a hazai könyvtárügyről.⁷

Egyet túrtél nehezen: a rendszerváltozás környékén híva-hívatlan felbukkanó szakértőktől kapott, fölényeskedő kioktatást. (Tisztelet a kivételnek, mint például a központi könyvtár számára építési tervtanulmányt készítő holland építésznő, a minket partnerként kezelő, igyekezetünket méltányoló osztrák, holland, norvég, amerikai kollégák.) Hiszen mi is ugyanazt a szakirodalmat olvastuk, mint ők. És furcsa volt az is, hogy a különféle alapok ezeknek a szakértőknek az útszámláit fedezték, s nem a mi kollégáinkéit, akiket nem hívtak meg helyszíni tanulmányozásra. Ez már Neked is sok volt, mint a kíváncsi kis elefántnak Kipling meséjében, amikor az orrába harapott krokodilus majdnem a kövér Limpopo folyóba húzta; a fán pihenő óriáskígyó azonban a bal lábára csavarodva a parton tartotta. Az orra viszont ormánnyá nyúlt.

Ebben a delikát helyzetben, amelyben a kis elefánt, sokszor találtad Magad, ugye, Jenő? Húztak bizony többször is legalább kétfelől, s lett volna egy saját álláspontod is. Környezeted megtapasztalása, a celldömölki NÉKOSZ-ban⁸ való eszmélkedés, olvasmányaid (Te is a népi írók emlőjét emted [bocsánat, kihalt szó!]), a fiatalság természetes igazságérzete mind az

ügynevezett baloldali orientációt erősítette Benned. Az egyetemen az első hónapokban kissé úgy tekintett Rád a társaság ügynevezett polgári vagy kispolgári szárnya, mint akivel jó lesz vigyázni. Ám ennek hamar vége lett. Bereczky Laci⁹, akiről azonnal kiderült, hogy becsületes kulákfi, bizalmasan közölte velünk, hogy valójában rendes gyerek vagy, magunkfajta, közénkvaló, nyugodtan lehet beszélni Előtted. Ugyanakkor a hivatalosság sem mondott le Rólad. Számított Rád, hiszen jó kádernek voltál minősítve, ha a NÉKOSZ-ból jöttél is.

Az egyetem padjaiban találkoztunk először, Jenő, 1951-ben, de már előbb is kereszteződhetett volna sorsunk. 1948-ban én elhagytam a pannonhalmi gimnáziumot, mert államosították, Te Pannonnalmára jöttél, mert államosították. A celldömölki NÉKOSZ brigádjának kellett volna a hely szellemét megváltoztatnia. Hát mit mondjak? Nem sikerült. Ti visszavonultatok Cellbe, én a zalaegerszegi gimnáziumba, ahol hamar kitelt a becsületed, s a káderlapom újabb makula érte. (A rend kedvéért hozzáteszem, hogy a Ti vezérek a Kесе becenévre hallgató, szőke loboncos fickó volt, aki már erdómérnöként 1958-ban egy nagyon emlékezetes nyaralást szervezett Neked, nekem és barátnőmnek a Bükkben.)

1951-ben és a következő években nehéz volt a pártállamot szeretni (eufémizmus!), az ember mégis megpróbált valamiféle helyet találni az adott rendszerben (ha okult Tóth Bálint¹⁰, Gyöngyössi Imre¹¹ meg a többi "összeesküvő" szomorú példájából, s talán még a népet szolgálni kívánó idealizmus is éltette). Ezért mentünk el hívásodra Bereczky Lacival és Gábor Palival¹² a Békés megyei tanyabokorba, Rosszerdőre (nomen est omen!), hogy örült naivitásunkban az összegyűlt parasztnak az ő nyomorúságukban Bartókról, József Attiláról, meg Derkovits Gyuláról rajongjunk. Persze Derkovits Dózsa-sorozata lapjainak mutogatása akkoriban (1953?, 1954?) akár lázításnak is minősülhetett volna. Megúsztuk, még a jó szívvel kínált avas szalonnába meg házi pálinkába sem betegedtünk bele. Csak nehezen akadt valaki a hallgatóságból, aki hajnalban visszavigyen bennünket a békési komphoz.

Jenő, jó káder maradtál, bár megírtad szakdolgozatod a paraszti olvasókörokről, amelyeket addigra már szorgosan feloszlattak. Veres Pálné utcai, Gábor Palival megosztott albérletedben, a társaság főhadiszállásán sokat ábrándoztunk arról, hogy együtt kellene maradni, együtt, egy helyen, valahol vidéken állást találni, együtt dolgozni, s eszményeket valóra váltani. Ebből annyi lett, hogy Téged felvett Lipták Pali¹³ a békéscsabai megyei könyvtárba, mert már korábban megkedvelt, engem Zalaszentgrótra helyeztek (mert nem voltam annyira rossz, bár gyanús káder), Bereczkyt meg sehová, mert osztályellenség volt, akit csak véletlenül nem rúgtak ki az egyetemről. Gábor Pali pedig Mosonmagyaróvárra került, ami akkoriban még vidékibb volt, mint Záhony. Az 1955 és 1957 közötti két évedről tudok a legtöbbet, mert intenzív levelezést folytattunk, s akkor még nem idegenkedtünk érzéseink, érzelmeink megvallásától. Fiatalok voltunk, no. (A politikai témákat persze kerültük a levelekben. Érthető.) Te igen hamar beilleszkedtél, s kezdted jól érezni Magad. (Ez nem volt kunszt, tekintettel az akkori csabai könyvtáros garnitúrára.) Az 1955-ös év végén azonban beütött a ménkű: felhívtak Pestre, az OSZK módszertani osztályára. Itt alighogy megmelegedtél, alig két hónap múlva már a minisztériumba csábítottak. Ennek becsülettel ellenálltál, ám utána mentoraid, Lipták is, Féja Géza is alaposan lehordtak, miért nem vállaltad el. Ők is a maguk emberét látták Benned. Mint ahogy 1960-ban maga Sebestyén Géza¹⁴ beszélt rá (pedig az ő munkatársa voltál a KMK-ban), hogy eredj a SZOT-ba, ha hívnak, ott többet használhatsz. Benned egyaránt megbízott tehát a rendszer hatalmat (micsoda hatalmat?) gyakorló rétege és a rendszerrel szemben - enyhe szóval - fenntartásokat tápláló társaság. Az most már Rajtad múltott, hogyan tudsz megfelelni a kétféle elvárásnak. Az oblomovizmust, amitől erősen tartottál, hogy elhatalmasodik Rajtad, belső erőddel és a körülmények közrejátszásával mindenesetre legyőzted.

Elismerésem, jól jártad a tojástáncot. Mintha barátaid és meghitt ismerőseid, a hatalommal nem egészen te-tu viszonyban álló korai főnökeid Benned látták volna azt a bizalmi embert, aki ugyan szót ért a felsőbbbséggel, mégis a mi, és nem az ő kutyájuk kölyke. S ebből a meggyőződéséből senkinek sem kellett kiábrándulnia. Mi nevezünk ki a SZOT fontos pozíciójába, a minisztérium főosztályvezetőjének, a közművelődési törvény előkészítőjének, de még a FSZEK főigazgatójának is, nem pedig Aczél elvtárs¹⁵. (Mi is volt az utóneve? Rövid az emlékezet.) Tőled még azt sem vette senki zokon, hogy a '60-as években beléptél a PÁRT-ba (így, csupa nagybetűvel, mert csak egy párt volt, de csupa iciri-piciri betűkkel is, mert csak egy párt volt; pártokban akkoriban szűkös volt a kínálat), s nem fogta vissza senki magát Előtted, hogy ez a rendszer le van ... Mintha helyettünk léptél volna be, s Veled együtt halkan mi is beléptünk volna. A bizalom töretlen maradt, bár Magad is kissé pironkodva mesélted el nekem belépésed történetét. Érthető a pironkodás, mert akkoriban (mert most nem!?) a párttagság dobbantódeszkát (is) jelentett bizonyos pozíciók eléréséhez. Amelyeket - úgy véltük - jóra is, rosszra is lehetett használni. (Hasonló helyzet volt Szíriában: Aleppo egyetemi könyvtárában mesélte nekem a Bonnban végzett arab igazgatóhelyettes, hogy ő bizony keresztény, de igazgató sohasem lesz belőle.) De mit beszélek Neked itt párttagságról én, akinek igazgató korában a bársonyfotel biztonságában az volt egyik fő ambíciója, hogy fiatal, a mi oldalunk szempontjából megbízható, tehetséges munkatársait (lám, akaratlanul is a megbízhatóságot a tehetség elé helyezem, ejnye, ejnye!) rávegye arra, hogy a mi érdekünkben vállalják el a párttagság nyűgét. Nem emlékszem egyetlen sikeres agitációmra sem. Inkább ledoktoráltak, mert az volt a másik vesszőparipám.

(Kitérő. Ugyan miféle bársonyszék, miféle biztonság volt az? Egyik kollégám találón és együttérzőn jegyezte meg: - Most már tudom, hogy nincs fontossága ennek a posztnak, ha téged neveztek ki rá. Néhány évvel utóbb némi kajánsággal így válaszolhattam: - Azzal, hogy te töltöd be, nehogy azt hidd, fontosabbá vált a poszt.)

Itt azonban fel kell tenni azt a kellemetlen kérdést, mi a különbség, van-e különbség a között, aki halkan vagy hangosan belépett, vagy aki erre másokat biztatott? Mentségünkre egyet mondhatok: itt mégis csak egy könyvtárügyfélét kellett csinálni az adott körülmények között.

(De erről a bűnbeesésről már szoltam másutt.¹⁶) Finnyáskodásnak nem sok helye volt. (Tisztelet-becsület a finnyáskodóknak, akik csak azért is felemelték mutatóujjukat, s megkapták érte a magukét.) Nem maradt más hátra, mint tenni a dolgod legjobb tudásod és belső meggyőződésed szerint (bár tudtad, hogy ezzel is a békét véded). Vagy megkötöttük a kompromisszumokat, amelyek megkötendők és megkötők, vagy a margóra helyezük magunkat, amihez csak keveseknek volt lelkiereje. (Még egyszer köszönet nekik és főhajtás.) Hát igen, Te is tetted a dolgod. Nem hiányzott hozzá a tudásod és a meggyőződéssel sem kerültél ellentmondásba. Végig közelről figyelhettelek, és mindig szívesen beszéltem a munkádról. Néha tanácsomat is kikértem. Ez a tanács - mint minden tanács - többnyire csak a megerősítését jelentette annak, amit egyébként is tenni akartál. Azonban új szakasz kezdődött kapcsolatunkban, amikor harminc éves kitérő és várakozás után megvalósult egyetemista álmunk: egyazon munkahelyen, közvetlen munkatársi viszonyban dolgozhattam Veled. (E példa is arra int, az álmokat nem szabad feladni. Vagy megvalósulnak vagy nem.) Mintha ez a harminc év csak előkészület lett volna arra, hogy reggel ugyanazon a kapun lépünk be, napközben intenzív munkakapcsolatban legyünk (rátörjük egymásra az egyébként is nyitott ajtót), este pedig együtt lépünk ki a házból, s bekapjunk valahol egy pofa sört.

Mintha csak azért egyengetted szakmai karrieremet, amikor csak mód nyílt rá, hogy végül itt, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban teljesedjék ki. 1954 nyarára Te szereztél be engem kultúros-könyvtárosnak a hévízi SZOT-üdülőbe. Te tartottad bennem a lelket a zalaszentgróti Járási Könyvtárban (bár oltárian túlméretezett katalógusaimon jót derültél). Te

kerestél nekem állást Pesten, s találtál is végül a Pest-megyei Könyvtárban. Te beszélted rá Sallait¹⁷ meg Sebestyént, hogy odavegyenek a KMK oktatási osztályára (bár Hámori elvtárs, az OSZK kormánybiztosa és személyzetise - pardon, humánerőforrás-menedzsere - igen rossz kádervéleményt kapott rólam, részben jogosan, hiszen nehéz káder voltam már kora gyerekkoromban is). Hármában csináltuk a könyvtárosok zsebkönyvét (Kovács Emőke¹⁸ remek munkájának¹⁹ igen halovány előképét) Bereczky Lacival, és pályáztunk az OSZK megváltására a Tempus est rejtjelű művel. Ó, az a pályázat! Micsoda hamvas naivitás! Micsoda lelkesedés! Micsoda csalódás! A második díjon nem tudtunk megosztózni, mert egy kétszemélyes balatoni beutaló volt a pályadíj. Wendelin Lidinek²⁰ és Albert Gábornak²¹, nyertes barátainknak kissé kényszeredett mosollyal gratuláltunk, hiszen meg voltunk győződve koncepciónk nagyszerűségéről. (Egyébként az általunk elképzelt nemzeti könyvtárra később leginkább a szingapúri és újabban néhány afrikai hajazik.) Te íratad meg velünk, Gerő Verával²² és velem a szakszervezeti könyvtárosok kézikönyvét²³, amely javított, bővített kiadását is megérte. (De hová lettek a szakszervezeti könyvtárak? Én mindenesetre egy máig tartó, erős barátságot nyertem vele.)

1985 nyarán, szakmai pályám válságos órájában, amikor rövid úton, írásban közölték velem, hogy nem vagyok többé az Országos Könyvtárügyi Tanács titkára, éppen akkor hívtál fel ugyanavval a hírrel, mint alig harminc éve: "Örömhírt közlök, állás van számodra!" Csakhogy most nem más könyvtárba próbáltál kiközvetíteni, hanem Magad mellé hívtál. Ledobtad a kútba a kötélhágcsót. Megadtad a lehetőséget, hogy szakmai pályafutásom emelt fővel zárhassam le. A KMK-val kötött igen szép és jó házasságom tizenhárom év után külső tényezők hatására, dacból, félreértésekből, szocialista és emberi butaságból felbomlott 1982-ben, s három évig facéron csellengtem az OKT-ban. Most egy második házasság kötöttet. Kevesebb tűzzel (mert hová tűnt az ifjúság?), de nagyobb elszánással (mert végleges és nincs tovább). Én Neked köszönhetően nagyon, de nagyon jól éreztem magam a FSZEK-ben. (Ami nem jelenti azt, hogy a FSZEK is jól érezte magát velem, de ezt már nekem köszönhetően.) A Tőled kapott utolsó esélyt megpróbáltam néhányszor őszintén megköszönni, de mindannyiszor feszélyezetten elhárítottad, mert hogy' is hozhatlak én Téged ilyen kellemetlen helyzetbe, hogy el kelljen tűrnöd hálálkodásom.

Jenő, Te nem kvietálni jöttél 1979-ben a Wenckheim-palotába, s én sem békés évekre szerződtem Veled 1985-ben. Te változtatni akartál a könyvtáron, sőt megváltoztatni akartad. A vállalkozás lassan indult, valahogy úgy, mint amikor egy hatalmas óceánjáró hajót más irányba akarnak fordítani. Minden elfogultság nélkül megállapítható, hogy Neked húsz év alatt sikerült egy hagyományairól meg nem feledkező, de gyökeresen megújult és megújulásra kész könyvtárat Magad után hagyni. Nem ebben a magánlevélben kell Téged emlékeztetnem a lezajlott változásokra; hiszen elsősorban Te szenvedted meg őket, és Veled együtt mindannyian. De valamennyien elégedetten pillanthatunk vissza (valahogy úgy, mint azok az angol katonák, akik V. Henrikkel együtt vettek részt az Agincourt-i csatában), mert egy új Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelent meg a magyar könyvtárügy göröngyös terepén.

A változások vezényleésében óvatos és körültekintő voltál. Semmiképpen sem Hübele Balázs, inkább Eugenius Maximus Cunctator, akit bár sokat szidtak a csaták kerüléséért, mégis győzelemre vezette Rómát. Haboztál, várakoztál, mérlegeltél, aktákat íróasztalod jobb felső fiókjában döntésre aszaltál (s végül kiderült, eldöntődtek maguktól is), de mindig készen álltál, hogy alkalmas időpontban csapást mérj a pun seregekre. Így foglaltad el a Pálffy-palotát, így szereztél meg több volt pártházat és más épületeket, és nyerted meg a Wenckheim-palotai ütközetet is. De említhetném azokat a belső fordulatokat, amelyek a modernizálás, az innováció csatái voltak: bibliográfiai osztályból közhasznú információs szolgálat, módszertani osztályból számítógépesítési részleg, a központi könyvtár

szabadpolcosítása (ugrás a XIX. századból a XX. századba), túlsúfolt fiókokból családi könyvtárak, túlduzzasztott helyi állományokból KESZ²⁴, a menedzsment megújítása, a vezetési piramis ellapítása, a hálózat átszervezése, a fiókkönyvtárak racionális méretezése, a térítéses szolgáltatások bevezetése, az audiovizuális dokumentumok polgárjogának kivívása, és folytathatnám a felsorolást. Minderre hű krónikásként egyedül Tóth Gyula emlékeztet²⁵ minket, mert mi talán már meg is feledkeztünk ezekről a könyvtárat felforgató eseményekről. (Mintha a régi NÉKOSZ-os dal adná az aláfestést: "holnapra megforgatjuk az egész világot".) Pedig emberi egzisztenciákat, sorsokat érintettek, a munkatársakét, akiknek közreműködését elsősorban Te akartad megnyerni, s mindig tekintetbe vetted az ő érdekeiket is. Megmagyaráztad kollégáidnak a megszorítások idején, hogy jobb önszántunkból a lépcsőn lemenni, mint megvárni, hogy kihajítsanak bennünket az emeleti ablakból. Nem hogy túrted, de ösztönözted a vitákat, a belső ellenzék kritikáját. Teljes nyilvánosságot teremtettél, s erre büszke voltál. A szakmai és a politikai rendszerváltás így már 1989 előtt megindult könyvtárunkban (Szolnoki Pali²⁶ is harcolhatott érte a maga eszközeivel Demszky oldalán), s teljesebben ki a '90-es években.

A legszembetűnőbb változások a könyvtár szolgáltatási palettáján következtek be. Az új szolgáltatások sorjázása és a térítési díjak áradása mellett egy alapelvhez azonban tűzön-vízen át ragaszkodtál: a pénzhiány senkit sem zárhat el a könyvtár használatától. Aki helyben használja a könyvtárat, annak beiratkozási díjat sem kell fizetnie. Hűséges voltál ahhoz a könyvtáreszményhez, amelynek szolgálatára annak idején felkészültünk, s amelyet megpróbáltunk szolgálni.

Nem hiszem, hogy túlzok, amikor kijelentem, hogy vezetésed alatt ismét abba a pozícióba jutott a könyvtár, mint volt Szabó Ervin idejében: a megkerülhetetlen trendszetter szerepét játszotta, még a soha nem kielégítő feltételek között is. Nem háritotta el az ebből fakadó könyvtárügyi kötelezettségeket, erejéhez képest anyagiakkal és munkatársai személyes hozzájárulásával illő részt vállalt a közös feladatokból, s nem rajta múlt, hogy a célok nem mindig váltak valóra. Néhány kivételtől eltekintve nem mondhatnám, hogy a társkönyvtárak megértő támogatása készítetett a főváros határain túlmenő vállalkozásokra. A számítógépes adatbankoknak ugyan szolid piacát képezték a hazai könyvtárak, de a közös szoftverfejlesztésből végül is nem lett semmi. Az irodalmi analitikus kartoték könyvtárcsíny gyanánt lebonyolított számítógépre vitelére ugyan belenyugodtak, de vehemensen tiltakoztak a könyvtárközi kölcsönzés térítéshez kötése ellen. Óvatos gyanakvással - amely nemigen jutott el a nyílt kritikáig, a racionális szakmai vitáig - figyelték a FSZEK kihívást jelentő kezdeményezéseit. Pozitív visszhang csak néhány helyről érkezett. Te jól túrted a visszhangtalanságot, és nem változtattál a fővárosban sikeresnek bizonyult politikán és gyakorlaton. Talán csak azt sajnáltad, hogy nem támogatnak ebben mások is. Aztán mégis, az idő teltével azt láhattuk, hogy a FSZEK működésének sok megvetett eleme miképpen nyer teret az ország könyvtárügyében. Egyet azonban én ugyan megbocsátok, de el nem felejték. Te rá se rántottál, hogy az IKSZ²⁷ (akkor talán még kamara) tisztújításakor bár jelöltek, mégsem Téged választottak meg elnöknek. Ebben máig is a könyvtárunkhoz való ambivalens viszony megnyilvánulását látom. (Ne feledjük, la bibliotheque c'est toi.)

A könyvtáron belül - nyílt, demokratikus, toleráns szellemed miatt - nagyobb hullámokat vetettek a reformokat kísérő viták, de hát éppen ez a módszer kecsegtetett inkább a kitűzött cél elérésével. Tőled senkinek sem kellett félnie, hogy megtorlás éri kifejtett nézete, véleménye miatt. Furcsa bizonyítéka volt ennek a jó munkahelyi közérzetnek az 1992-es főigazgatói pályázat. A 750 dolgozó közül 665 nyilvánított véleményt. Rád, Kiss Jenő, 243-an szavaztak, a mezőnyben fölényesen győztél. De 165-en tartózkodtak és 140-en új pályázat kiírását kívánták. Ezt még el is fogadom, hiszen 12 év után erősebben hat a régi felismerés:

"Sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában és házában." (Mt 13,57)
Máig sem értem azonban, honnan került annyi önbizalom, önteltség és bátorság annak a két "házi" kolleginának a szatyrába, akik ugyancsak pályáztak Veled szemben.

Lehet, hogy most újra előadjuk a régi rossz rendőr - jó rendőr bohóctréfát? Én elítélek, Te megértesz és megbocsátasz. Én kapkodok, Te higgadtan kivársz. Én hisztizek, Te megnyugtatsz. Én felborzolólok, Te elsimítasz. Én vadul ellenzem a hölgyek karácsony előtti rövidebb munkanapját, Te megértően hazabocsátod őket. Egyszer Ellened is fellázdattam: nem voltam hajlandó szakmai programot írni a városháza mögötti bazársor helyére tervezett komplex épületben elhelyezendő központi könyvtár már elkészült tervvázlatához. Te nem rúgtál ki, Te megírtad helyettem a szöveget. Kell Nálad jobb főnök? Te tisztában voltál azzal, hogy bár mindnyájan ugyanabban a kocsmában mulatunk, ha fizetésre kerül a sor, mi egymás után szépen kisorjázunk az ajtón, s hüvelykünkkel hátrabökünk: ott állják a ceppet. S bizony tudhattuk, Te elő fogod húzni a bugyellárist.

Jenő, Te már kiegyenlítetted a végső számlát is. Nem maradtál egy krajcárral sem adós. Kompromisszumaid megkötötted, pályádat befutottad. Te annak a könyvtáros generációnak voltál kiemelkedően méltó képviselője, amelyik az '50-es évek derekán lépett színre, és vagy harminc-negyven évig meghatározó szerepet játszott a szocialista könyvtárügyben, megküzdött az átmeneti évek nehézségeivel és elkezdte felépíteni a jövő könyvtárait. Ítélezzen rólunk az utókor. A sírok domborulnak - mit is tehetnének mást? -, a néhány megmaradt írmag meg mécses gyújt, nézegeti a sárguló fényképeket és olvasgatja a levelek fakuló sorait.

Lásd, Jenő, én is ledőlök - egyelőre naponta, gyakorolván a végső ledőlést - mint Palika Nálátok édesanyád (nagyyszerű főzőasszony volt és Téged nagyon szeretett) fejedelmi ebédének elfogyasztása és kétnapos, kemény, zalai és vasi pincelátogatás után. Ám az élet sem volt könnyebb, mint szembenézni a teli poharakkal, különösen akkor nem, ha - mint mondod - egy külföldre távozott évfolyamtársunkat sikerült kiborítanod, mert olyasmit írtál neki, hogy "az országot mindig azok tartották meg, akik itthon maradtak". (1957. VII. 29-i levél)

A Ság teteje messze setétedik, ligetünk hervad. Leplembe burkolózok én is, és Melléd könyökemre dőlve Veled együtt szemlélem a kanóc pislogó lángjait. Bizony elestvélyedtünk, Jenő, s már csak az emlékezetnek repdeső szárnyai hozzák vissza éltünk eltűnt örömeit.

2008. december 16-án ölel barátod,
Pista.

JEGYZETEK

- 1 Katsányi Sándor (1931-) a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője.
- 2 Kövér Alajos benedek rendi szerzetes, a szerző tanára volt a pannonhalmi gimnáziumban.
- 3 Anley, Patricia-Totterdell, Barry: Az állomány másfajta elrendezése a közművelődési könyvtárban. Új megoldások. Tömörítvény. Bp., 1984. FSZEK, 61 p.
- 4 Báthory János a FSZEK szociológiai osztályának vezetője és tudományos főmunkatársa.
- 5 Der Güttersloh - Report. 1-4. Folge. Schulz - Bibliothekstechnik Speyer, 1984. 41 p.
- 6 INTAMEL: International Association of Metropolitan Libraries - Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Egyesülete; 1982-ben és 1992-ben Budapesten tartotta konferenciáját.
- 7 Kiss, Jenő: Libraries in Hungary. Transl. by Dániel Székely. Japanese translation. [A kiadvány japán nyelvű; a kiadás helye, a kiadó neve japán nyelvű] 1977., 156 p.; Kiss Jenő: A magyar könyvtárak. 2. kiad. Bp., 1988., Múzsák, 129 p.
- 8 NÉKOSZ: Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (1946-1949).

- 9 Bereczky László (1931-2001) a Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetője, az Új Könyvek, majd a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros főszerkesztője volt.
- 10 Tóth Bálint (1929-) költő. 1951-ben, egyetemi hallgatóként államellenes szervezkedés vádjával börtönbe került.
- 11 Gyöngyössi Imre (1930-1994) filmrendező, az 1950-es években politikai okokból kellett megszakítania tanulmányait.
- 12 Gábor Pál (1932-1987) filmrendező.
- 13 Lipták Pál (1922-2007) könyvtáros, festőművész, műgyűjtő, könyvkiadó, a Békés Megyei Könyvtár igazgatója volt.
- 14 Sebestyén Géza (1912-1976) az OSZK főosztályvezető-helyettese volt.
- 15 Aczél György (1917-1991) a Kádár-korszak művelődéspolitikájának egyik legbefolyásosabb alakítója volt.
- 16 Papp István: Bűnbeesés után. Szélgjegyzet a magyar könyvtárügy 50 évére. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1-2. sz., 65-75. p.
- 17 Sallai István (1911-1979) az OSZK-KMK főosztályvezetője volt, Sebestyén Gézával együtt írták meg A könyvtáros kézikönyvét (1956) (2. kiad. Bp., 1965. Gondolat Kiadó).
- 18 Kovács Lászlóné Nagy Emőke (1941-) az OSZK-KMK munkatársa, a Könyvtári Figyelő felelős szerkesztője volt.
- 19 A könyvtárosok zsebkönyve 1995. Bp., 1995. KMK, 439 p.
- 20 Ferenczy Endréné Wendelin Lídia (1933-) az OSZK főosztályvezetője volt.
- 21 Albert Gábor (1929-) író, újságíró, lapszerkesztő, ebben az időszakban az OSZK főmunkatársa volt.
- 22 Gerő Zsoltné Kozák Vera (1930-) az OSZK-KMK osztályvezetője, a Könyvtári Figyelő felelős szerkesztője volt.
- 23 Gerő Zsoltné-Papp István: A szakszervezeti könyvtárosok kézikönyve. Bp., 1962. Táncsics Kiadó, 220 p.
- 24 KESZ: Központi Ellátó Szolgálat.
- 25 Katsányi Sándor-Tóth Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945-1998. Bp., 2008. FSZEK; Tóth Gyula: Kiss Jenő könyvtára. = Könyvtári Figyelő, 2009. 1. sz.
- 26 Szolnoki Pál a FSZEK TMK-műhelyének asztalosa.
- 27 IKSZ: Informatikai és Könyvtári Szövetség, jogelődje a KIK - Könyvtári és Informatikai Kamara - volt.

* Elhangzott 2008. december 16-án a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kiss Jenő emlékkonferenciáján.